

EEN GEDATEERD HANDSCHRIFT UIT HET KARTUIZERINNENKLOOSTER
SINT-ANNA-TER-WOESTIJNE

TE BRUGGE

Johan Jervoe, antiquaar te Haasrode, biedt de Koninklijke Bibliotheek een Middelmeesterlands handschrift aan, gedateerd 1578 en 1583, afkomstig uit het kartuizerinnenklooster Sint-Annater-Woestyne te Sint-Andriess en sedert 1580 te Brugge, veelal met teksten en vertalingen die van elders onbekend zijn¹⁾ Dat het handschrift grotendeels in 1578 en verder in 1583 is geschreven, ligt aan bijzondere omstandigheden. In 1578 overleed Henricus Cool, ^{van} sedert 1565 ^{tot 1578} abt van het klooster, de vermoedelijke kopist van het handschrift dat hij bij zijn overlijden onvoltooid achterliet.²⁾ Henricus Cool was een gevierd predikant, van wie in de hss. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 2098 en 2981 resp. 31 en 18 preken zijn overgeleverd, die hij in 1573 en 1576 voor de kloostergemeenschap heeft gehouden. Wegens de godsdienstige tweebelen werd de toestand in Sint-Andriess te gevaarlijk. De kartuizerinnen vluchtten ^{in 1580} naar het veiliger Brugge, waar zij in de Oudburg een huis bezaten. Zodra ze Sint-Andriess hadden verlaten, staken de geuzen hun klooster in brand. Gelukkig hadden ze voordien de kunstwerken uit hun klooster binnen Brugge in veiligheid gebracht. Johanna Trach, de koorzuster die opdracht tot het schrijven van het handschrift had gegeven, nam het onvoltooide manuscript op de vlucht mee of had het voordien al naar Brugge gebracht.³⁾ Maar werd het in 1583, vijf jaar later, door een onbekende kopist voltooid en in zijn huidige hoornen overslagband gebonden. [Het handschrift meet 180 x 107 mm en telt 153 papieren bladen, waarvan de eerste acht en de laatste vier oorspronkelijk blanco schutbladen waren. Fol. 1v^o-8v^o, 123r^o, 135r^o-139v^o en 153r^o zijn thans nog onbeschreven. Het gedeelte dat in 1578 werd geschreven, omvat fol. 9r^o-122v^o, 124r^o-127r^o en 140r^o-148r^o, het gedeelte dat in 1583 is tot stand gekomen, fol. 123v^o, 127v^o-134r^o en 146r^o-149v^o. Een

zeventiende-eeuwse hand beschreef de oorspronkelijk onbeschreven bladen fol. 71^r, 745^v, 7502⁻
152^v en 153^v. Het handschrift is driemaal gedateerd; tweemaal 1578 (fol. 119^v en 145^r) en eenmaal
1583. Het in 1578 geschreven gedeelte vervalt in twee stukken: fol. 92⁻ - 127^v en fol.
152^v en 153^v. [Het 1578 geschreven gedeelte vervalt in twee stukken: fol. 92⁻ - 127^v en fol.
1402⁻ - 1452⁻. Op fol. 92⁻ - 127^v, geschreven in een littera textualis, meet de bladspiegel 115 x
75 mm, tellen de bladzijden 16 à 31 regels. Op fol. 92⁻ - 122^r bevinden zich rode lombard-
den van één of twee regels hoog, zijn hoofdletters in de tekst geel doorstrept en zijn de rode
titels door de kopist, fol. 1242⁻ - 1272⁻ zijn niet gerubriceerd. Op fol. 1402⁻ - 1452⁻, geschre-
ven in een littera hybrida, meet de bladspiegel 115 x 75 mm, tellen de bladzijden 21 of 22 regels, zijn de
rode titels in een littera textualis door dezelfde hand die ook fol. 92⁻ - 122^v en 1242⁻ - 1272⁻
heeft geschreven. [Het in 1578 geschreven gedeelte bevat: 1. een vrijemde vertaling van de pseudo-
Bernardijne hymne Jesu dulcis memoria, zoals het Latijnse origineel in jambiësch dichtmaat
en met slechts één rijmklank per kwatrijn; de vertaler verdeelde de 49 kwatrijnen over de zeven
dagen van de week en elke dag van zes uur 's morgens tot zes uur 's avonds in zeven getijden;
jammer genoeg is de vertaling onvolledig, de kopist sloeg in zijn leger een blad over, zodat tus-
sen fol. 144^v en 152⁻ de vijf laatste kwatrijnen van de donderdag en de eerste twee kwatrijnen
van de vrijdag ontbreken; er zijn dus slechts 163 van de 196 versen overgeleverd (fol. 92⁻ -
162⁻); 2. uitvoerige verklaringen (van vier tot zes bladzijden) van de 49 kwatrijnen van
Jesu dulcis memoria, elke verklaring voorafgegaan door de Latijnse tekst en een prozavertaling
van het verklaarde kwatrijn; de kopist nummerde de kwatrijnen van 1 tot 48, maar gebruikte
het cijfer 18 op fol. 62^v en 64^v tweemaal (fol. 162⁻ - 119^v); 3. een vrije prozavertaling van de
hymnen Ave lucis orto sidere (Blume, 51, p. 40, nr. 41), Nunc sancte nobis spiritus (Id.,
50, p. 19, nr. 18), Rector potens, verax Deus (Id., 50, p. 20, nr. 20) en Rerum Deus, tenax vi-
gor (Id., 50, p. 20, nr. 21), „over ghestelt in vlaemsche sprake, meer na den sinnen dan
de woorden by onsen eerwerdeghe[n] pater henderick cool“; Henricus Cool, ^{zoals} boven al ^{ver-}
^{meld}

got (Id., 50, p. 20, nr. 21), „over ghestelt in vlaemsche sprake, meer na den sinnen dan de woorden by onsen eerverdeghen pater henderick cool“; Henricus Cool, ^{zoals}boven al ^{ver-}meld ^{naam}, was vicarius van het klooster Sint-Anna-ter-Woestijne van 1565 tot aan zijn overlijden in 1578 (fol. 119^v - 121^z); 4. Vierighe ghesanten des herten, een gebed tot Christus (fol. 121^v - 122°); 5. It zyn die overuloxentheden der grutien ons liefs heeren Inc. Ick ben [s]choone ende men bemint my niet (andere handschriften in R. Lievens, Middel nederlandse handschriften in Oost-Europa, Gent, 1963, p. 108) (fol. 122°); 6. het grootste gedeelte van een preek over Non sum, Joh. 1, 21 (fol. 124^z - 127^z); 7. zeven gebeden: Een ghebet tot die reyne maghet Maria (fol. 140^z - 140^v), Ghebet tot alle enghelen ende tot onsen gueten enghel (fol. 140^z - 141^z), Een deuot ghebet Esauonts te segghen (fol. 141^z - 142^z), Ghebet smorghens om gode te beuelen (fol. 142^v - 142^z), Een deuote meditatie als men sacreert (fol. 142^v - 143^v), Een seer schoone Oratio tot godt (fol. 143^v - 144^v) en Ghebet tot die heylighe drievuldicheit (fol. 144^v - 145^z). [Het in 1583 geschreven gedeelte ^{bestaat uit} bevat: 1. het slot van een preek over Non sum, Joh. 1, 21 (fol. 127^v - 128^z); 2. Johannes Tauler, Een sermoen vant Vrouwen van Chamance, Math. 15, 21-28 (Ed. F. Vetter, p. 40-46, nr. 9) (fol. 128^z - 131^v); 3. Johannes Tauler, Preek over Obsecro vos, ego vinctus in Domino, Eph. 4, 1 (Ed. F. Vetter, p. 240-246, nr. 53) (fol. 131^v - 134^v); 4. It ghebet zal men lesen. xxx. daghen ter heeren der heylighe Drievuldicheit met. iij. later noster ende Ave Marien (fol. 146^z - 146^v); 5. Soe wie dit ghebet leest met innicheit zyns herten die zal vercrighen wat hy bidt (fol. 146^v - 148^z); 6. Een deuot ghebet als men thelich sacrament vp heft (fol. 148^z - 148^v); 7. Een offerande inder messen (fol. 148^v - 149^z) en 8. It hende vander messe Oratio (fol. 149^z - 149^v). [Op onbeschreven gebleven bladen schreef een latere hand ca. 1650: 1. een korte tekst op de thema's Abyssus abyssum invocat in voce catractarum liuarum, Ps. 41, 8 en Domine, in lumine tuo vidibimus lumen, Ps. 35, 10 (fol. 1^z); 2. Godt spreckt tot den men-

op de thema's 1107ssus abyssum invocat in voce calvariarum tuarum, Ps. 41, 8 en Domine, in lumine tuo vidibimus lumen, Ps. 35, 10 (fol. 1r°); 2. Godt sprekt tot den mensche Inc. Ten zij dat ghy alomme besicht den schilt der wijsheit ende verolulolicheit (fol. 145v°); 3. Johannes Tauler, Preek over Caro mea vere cibus est, sanguis meus vere est potus, Joh. 6, 56, excerpt (Ed. F. Vetter, p. 122, r. 16 - p. 123, r. 13 (fol. 150r°-151r°); 4. Vijf weldedaden wordt iemand deelachtig die het H. Sacrament waardig ontvangt (fol. 151v°-152v°); 5. Bernardus over de vruchten van het H. Sacrament (fol. 152r°-152v°); 6. Voorbereidingen tot het ontvangen van het H. Sacrament (fol. 152v°) en J. Johannes Tauler, Preek over Caro mea vere cibus est et sanguis meus vere est potus, Joh. 6, 56, excerpt (Ed. F. Vetter, p. 127, r. 1-5) (fol. 152v°).

In het handschrift bevinden zich twee watermerken: in fol. 1-145 een wapenschild met drie lilies en twee ^{brede} schuinbalken en onderaan IP (Briguet 1049) en in fol. 1-8 en 146-152 een wapenschild met twee lilies, een smalle schuinbalk en de letter S en met onderaan een spreukband met M SAVOIS (Briguet 1668).

Op fol. 112v° staat een lange aantekening, geschreven met rode inkt: Jongvrouw Johanna Trochs heeft dit bouxkin doen schryfuen. Ter eere gods, en Maria zyn heilige moeder mede. Om daer duer in gods liefde te blyfuen. Oock om vercryghen hier naermals eensdeels dhemelsche stede. Zoe zegghen ick dan huut eerbuer zede Jonghvrau Johanna Trochs heeft dit bouxkin doen schryfuen. Vp dat haer ziele ieghens haer liefste gheensins zoude verstyfuen. Maer altyds in een zuuer liefde tot tot den eynde mach blyfuen. Jonghvrau Johanna Trochs heeft daerom dit bouxkin doen schryfuen. Deo gracias. 1578. Ora pro eo. Uit die aantekening blijkt: 1. dat Johanna Trochs het handschrift heeft laten schryven; 2. dat het handschrift niet door een kopiste, maar door een kopist (Ora pro eo, en niet pro ea) is geschreven en 3. dat de kopist van fol. 92°-122v° en 124r°-134r° dat ge-

deelte in 1578 heeft gekopieerd, maar in dat jaar zijn werk stopzette. Zoals boven al vermeld, was Henricus Cool vicarius van het klooster en overleed hij in 1578. Op fol. 119v° wordt Henricus Cool de vertaler van de vier hymnen genoemd die op fol. 120r°-121r° voorkomen. Preies in 1578, toen Henricus Cool overleed, hield de broeder van de...

ricus Cool ^tvicarius ^vvan ^vhet [']klooster ^ven overleed ^vhij ^vin 1578. Op fol. 119^v wordt Henricus Cool de ver-
taler van de vier hymnen genoemd die op fol. 120^r - 121^r voorkomen. Preues in 1578, toen Henricus
Cool overleed, hield de bovengenoemde kopint op met schrijven. Vermoedelijk was Henricus Cool dus
de kopint van het grootste gedeelte van het handschrift. [In november 1915 maakte Willem de Vreese een

María Zyn heilige moeder mede. Om daer duer in gods liefde te blyuen. Oock om ver-
cryghen hier naermals eemsdeels dhemelsche stede. Zoe zegghe ick dan huut eer-
baer zede. Jonghvrau Johanna Trochs heeft dit bouxkin doen schryfuen. Vp dat haer zie-
le ieghens haer liefste gheemsins zoude verstyfuen. Maer altyds in een zuuer liefde tot
tot den eynde mach blyuen. Jonghvrau Johanna Trochs heeft daerom dit bouxkin doen schryf-
uen. Deo gratias. 1578. Ora pro eo. Uit die aantekening blykt; 1. dat Johanna Trochs het hand-
schrift heeft laten schryven; 2. dat het handschrift niet door een kopiëste, maar door een kopiist (Ora
pro eo, en niet pro ea) is geschreven en 3. dat de kopiist van fol. 92°-122^v en 124^r-134^r dat ge-
deelte in 1578 heeft gekopieerd, maar in dat jaar zijn werk stopzette. Zoals boven al vermeld, was Hen-
ricus Cool vicarius van het klooster en overleed hij in 1578. Op fol. 119^v wordt Henricus Cool de ver-
taler van de vier hymnen genoemd die op fol. 120^r-121^r voorkomen. Reeds in 1578, toen Henricus
Cool overleed, hield de bovengenoemde kopiist op met schryven. Vermoedelijk was Henricus Cool dus
de kopiist van het grootste gedeelte van het handschrift. [In november 1915 maakte Willem de Vreese een
beschrijving van het handschrift voor zijn Bibliotheca Neerlandica Manuscripta. Het was toen in
het bezit van Fr. Coppejans te Gent, die het jaren voordien had gekocht van de zoon van de We-
duwe Verhaeven, antiquaire in de Kammerstraat aldaar. In het Middelnederlands waren tot nog
toe zeven berijmde en zes prozavertalingen van Jesu dulcis memoria bekend. Zowel de berijmde
als de prozavertaling, die in dit handschrift voorkomen, werden tot dusver in geen ander hand-
schrift aangetroffen. Ze vormen dus een achtste Middelnederlandse berijmde en een zevende Middel-
nederlandse prozavertaling van de beroemde hymne.

- 1) Zie over Sint-Anna-ter-Woestijne: St. d'Yderwalle, De kerktuize Sint-Anna-ter-Woestijne te
Sint-Andries en te Brugge, 1350-1792, Brussel-Brugge, z.j. (Andreana-reeks. Bijdragen tot
de geschiedenis van de gemeente Sint-Andries, 1); J. De Grauwe, Chartreuse de Sainte-
Anne-au-Jésuit, Monasticon Belge. Tome III. Province de Flandre Occidentale. Quatrième vol.

1) Zie over Sint-Anna-ter-Woestijne: St. d'Ydewalle, De kerk en de Sint-Anna-ter-Woestijne te Sint-Andriess en te Brugge, 1350-1792, Brussel-Brugge, z.j. (Andreaana-reeks. Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Sint-Andriess, 1); J. De Grauwe, Chartreuse de Sainte-Anne-au-Jésuit, Monasticon Belge. Tome III. Province de Flandre Occidentale. Quatrième volume, Liège, 1978, p. 1263-1287.

2) Zie over Henricus Cool: St. d'Ydewalle, a.w., p. 147, 153, 160, 167, 182; J. De Grauwe, Prosopographia Cartusiana (1314-1796), Gent-Salzburg, [1976], p. 138, nr. 1016.

3) Zie over Johanna Troch (in het hs. Trochs): St. d'Ydewalle, a.w., p. 186.

Verantwoording van de aankoop

1. Het behoort tot ons nationaal erfgoed: het is afkomstig uit het kerkzinnenkloos ter Sint-Anna-ter-Woestijne, eerst in Sint-Andriess, sedert 1580 te Brugge.
2. Het handschrift is drie maal gedateerd: tweemaal 1578 (fol. 119v° en 145r°) en eenmaal 1583 (fol. 131v°).
3. De kopist van het grootste gedeelte is ^{vermoedelijk} Henricus Cool, vicarius van klooster, die in 1578 overleed, toen het handschrift nog onvoltooid was.
4. Het bevat vier hymnen door Henricus Cool uit het Latijn vertaald.
5. Het bevat een berijmde en een proza vertaling van de hymne Jesu dulcis memoria, die van elders onbekend zijn. Ze vormen resp. de achtste Middelnederlandse berijmde en de zevende Middelnederlandse vertaling van deze hymne.

J. Deschamps